

VELIAHT ABDÜLMECİT'İN ANKARA'YA DAVET EDİLMESİ MESELESİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ORAL*

ÖZET

Mütareke döneminde hiçbir Osmanlı hanedanlık mensubu Kurtuluş Savaşı yanında yer almadığı gibi, vatansever bir davranış içinde de bulunmamıştır. Veliâht Abdülmecit, Mehmet Vahdettin ve Damat Ferit ile mücadelesi için Kemalist hareketi kullanmaya, Kemal Atatürk de Veliâht ile Damat Ferit ve Padişah Vahdettin arasındaki bu gerginliklerden yararlanmaya çalışmıştır. Bu hareketiyle Kemal Atatürk, hem Osmanlı Sarayı içinde bir çatlak açmaya, hem de Anadolu halkı için manevî bir dayanak bulmaya çalışmıştır. Ancak Veliâht'ın kararsız ve güvenilmez hareketleri nedeniyle bu gayretinden vazgeçmiş, Onun yerine Şeyh Sünuşî'nin manevî misyonunu koymuş ve bu misyonu Hilâfet'in kaldırılmasına kadar devam ettirmiştir. Kemal Atatürk ile Abdülmecit arasındaki bu gayri-resmî ilişkiler, zamanında kamuoyuna yansımış, başta İngilizler olmak üzere, İtilâf güçleri tarafından da dikkatle izlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Veliâht Abdülmecit Efendi, Atatürk, Hilâfet, Saltanat, Şeyh Sünuşî.

---

* Akdeniz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

HEIR ABDÜLMECİT'S MATTER OF INVITATION TO ANKARA

ABSTRACT

No member of the Otoman Dynasty have neither supported or taken part in Turkish Independence War nor behaved in a patriotic way. While the heir to the throne, Abdülmecit, had been trying to take advantage of Kemalist movement for his struggle against Damat Ferit and Mehmet Vahdettin; Kemal Atatürk had tried to make use of this clash between Abdülmecit versus Damat Ferit and Vahdettin. While doing that, Kemal Atatürk aimed to form a crack and confusion in the Ottoman Palace which would result in a moral support from the Anatolian people. However, Heir Abdülmecit's indecisive and untrustworthy pattern of behaviour made Kemal Atatürk give up the idea. Instead, he equipped Sheikh Sunusi with a moral mission and he preserved this mission until the abolishment of Caliphate. This unofficial relation between Kemal Atatürk and Abdülmecit had been learned by the public by time and also been carefully observed by the Allied Powers, especially the English.

Key Words

Heir Abdülmecit Efendi, Atatürk, Caliphate, Sultanate, Sheikh Sunusi

Giriş

Bazı yazarlar, son elli yıldır, Türk Kurtuluş Savaşı gelişmeleri içinde Osmanlı Padişahı'nın ve hanedanının da olumlu katkılarının olduğunu belirterek, modern Türkiye'nin kuruluşunu Osmanlı tarihinin bir devamı gibi göstermek istemişlerdir. Bunlara son dönem Osmanlı Sarayı'nda hizmet görmüş ve hanedana yakın kişilerin anıları da eklenince, Kemalist hareketin Ulusal Kurtuluş Savaşı mücadelesi sorgulanmaya başlamıştır. Bu sorgulama bir süre sonra Mütareke dönemi ve sonrası iktidarda bulunan Osmanlı Padişahı ile soyuna iade-i itibar edilerek onların da Kemalistler kadar "vatansever" oldukları tezleri ortaya atılmaya, Mustafa Kemal Atatürk'ün devrimci değil evrimci bir kişilikte olduğu ve O'na, son dönem ıslahatçı paşalarına benzer bir konum verilmeye kadar varmıştır. Bu söylem içinde Mustafa Kemal Atatürk'ün Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın olağanüstü koşullarında Veliht Abdülmecit ile ilişkisi ve Veliht'ın gerçek bir "vatansever" olduğu yönündeki tezlerin önemli bir konumu vardır.

Bu konu doğrudan doğruya Kemal Atatürk'ün liderlik şahsiyeti ve Kurtuluş Savaşı stratejisiyle ilgilidir. Atatürk, gerek Mütareke devrinde İstanbul'daki çalışmalarında, gerekse Anadolu'ya geçtikten sonra Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda "geniş cephe" taktiğiyle hareket etmiştir. Yani, bütün çevrelerle görüşerek kurtuluş olanaklarını araştırıp tanımış, sonra da bunları kurtuluş yolunda kullanmaya çalışmıştır. Prof. Taner Timur'un isabetli şekilde belirttiği üzere, İttihatçılar'dan İtilâfçılar'a kadar geniş bir çevreyle görüşmesi, Atatürk'ün, kimlerle hangi koşullarda işbirliği yapılabileceğini saptamak amacına yöneliktir. Atatürk'ün, Mütareke İstanbul'ndaki bu yöndeki faaliyetlerini anlatırken, "temas ettiklerim arasında eski İttihatçılar'dan, yahut İtilâfçılar'dan, düşman kuvvetleri ile beraber çalışanlarından birçok kimseler vardı. Her biri ile bir başka türlü görüşüyordum..." sözü buna önemli bir kanıttır¹.

Bu makalenin konusu, Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı yıllarında Osmanlı yönetimine bakış açısını ve Osmanlı hanedanlık mensuplarıyla ilişkisini irdelemektir. Bunlar içinde en tartışılısı Osmanlı tahtının

¹ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, 5. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, 2001, s.264. Mustafa Kemal Atatürk'ün Mütareke dönemi İstanbul'ndaki çalışmaları için bkz: Falih Rıfıkı Atay, "Nutuk Öncesi" Atatürk Konuşuyor, der. İsmet Bozdağ, 2. Baskı, İstanbul, Tekin Yayınevi, 1998.

veliahtı Abdülmecit Efendi ile Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın lideri TBMM başkanı Mustafa Kemal Atatürk arasındaki ilişkidir. Bu makalede, Veliiaht Abdülmecit Efendi'nin Anadolu'daki Kemalist hareket ile Türk Kurtuluş Savaşı'na bakış açısının yanısıra Kemalist hareketin Osmanlı Sarayı ve hanedanıyla, özellikle Veliiaht'la ilişkilerinin niteliklerini tarihsel kanıtlara/belgelere dayalı ve bilimsel şekilde ortaya koyarak yakın tarihimizin spekülasyona maruz kalan önemli bir konusunu aydınlatmaya çalıştık.

Kemalist Hareket Açısından Abdülmecit Efendinin İşlevleri

Birinci Dünya Savaşı sonunda monarşik düzenlerin yerine demokratik yönetimler kurulmaya başlamıştır. Örneğin, barış sürecinde Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ın tahttan feragat etmesi ve ardından Avusturya ve Macaristan cumhuriyetlerinin kurulması buna örnektir. Alman Kayzeri II. Wilhelm de Birinci Dünya Savaşı'nın sonundaki mütareke görüşmeleri sırasında, Veliiaht'la birlikte tahtından feragat etmiş (9 Kasım) ve Hollanda'ya sığınmıştır (10 Kasım 1918). Bu önemli gelişme, Alman Hükûmeti'nin 5 Ekim'de Amerikan Hükûmeti'ne mütareke talebinde bulunması, mütareke ve barış için şartlar arasında Alman İmparatoru'nun tahtından feragat etmesini istemesi ile başlamış ve Almanya'da monarşinin ortadan kalkmasını beraberinde getirmiştir. Daha önemlisi, bu bir aylık zaman zarfında başlıca Alman siyasal partilerinin Alman İmparatoru'nu siyasal hayatın dışına atmak istemeleridir². Osmanlı siyasal partileri ise Padişah ve Saray dışında bir seçenek göremiyorlar, Padişah ve Saray da çoğu zaman yabancı güçlere dayanmak zorunda kalıyordu. Daha ilginç, Osmanlı Padişahı'nın ve hanedanlık mensuplarının işgalci güçlerle işbirliği yapmasıdır³.

M. Kemal Atatürk, İstanbul'da bulunduğu altı aylık zaman zarfında altı defa Padişah Vahdettin'le görüşmüş, fakat vatanın kurtuluşuna ilişkin bir

² Coşkun Üçok, *Siyasî Tarih Dersleri*, 2. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1951, s.342-343. G. Kidson, Amiral Caltrophe'a sunduğu 25 Mayıs 1919 tarihli bir raporunda "Türkiye'de Sultanlık varisinin durumu hukuk bakımından Alman Kronprinz'inin durumunun aynıdır" diye yazıyordu (Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, Ankara, TTK Yayınları, 1971, s.13 dn45).

³ Padişah Mehmet Vahdettin, mütareke görüşmeleri için Mondros'a gidecek kurula verilecek talimata yalnızca kendi taht ve soyunu düşündüğünü gösterdiği şu fıkranın eklenmesi direktifini vermiştir: "Hilâfet-i celele ile ve Saltanat-ı seniyye ve Hanedan-ı Osmanî hukukunun tamamî-i mahfûziyetinin temini." Ali Fuad Türkgeldi, *Görüp İştiklerim*, 4. Baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987, s.155.

izlenim edinmemişti. Üstelik, Padişah'ın İngiliz yanlısı bir eğilim içinde olduğunu anlamıştı. Atatürk, Anadolu'ya geçtikten sonraki dönemde Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yürütürken, geniş cephe stratejisi çerçevesinde Osmanlı hanedanı ve İslâm uleması ile yakın temaslar kurmuştur. Bu temaslar, gerek Abdülmecit Efendi-Mustafa Kemal ilişkisinde, gerek Ömer Faruk'un Anadolu hareketine sempatik yaklaşımında, gerekse Şeyh Sünuşî'nin bu hareketin âdeta imamlığını üstlenmesi⁴ işlerinde olduğu gibi kimi zaman işbirliği boyutunu kazanmıştır. Bu hanedan mensuplarının ülke ve ulus işlerine Padişah Vahdettin'den farklı bir bakış içinde oldukları görülmektedir. Abdülmecit Efendi'nin 16 Temmuz 1919 tarihli lâyihası buna güzel bir örnektir.

Abdülmecit Efendinin bu lâyihası esas olarak Damat Ferit ve hükûmetinin Anadolu'daki Kuvva-yı Milliye hareketi karşısında yapıcı bir icraatta bulunamadığı ve devam etmekte olan Paris Barış Konferansı karşısında alınması gerekli genel önlemlere ilişkindir. Bu lâyihanın geniş bir özeti şöyledir⁵: Abdülmecit Efendi, Kuvva-yı Milliye hareketini, "Celâliiler devrini andıran şekavet"⁶e benzetir ve bunun karşısında Damat Ferit'in aciz durumunda kaldığını belirtir (Bu yargı Abdülmecit'in ne kadar ulusçu ne kadar hanedancı olduğunu belirtir bir söylemdir). Damat Ferit'in Barış Konferansı karşısındaki tutumunu, özellikle konferansa sunduğu muhtırayı devlet ve millet açısından zararlı bulan Abdülmecit, lâyihasının sonunda alınması gereken önlemleri yedi madde halinde sıralamıştır. Birinci maddede siyâsî partiler ve düşünceler karşısında Hilâfet ve Saltanat makamının tarafsız kalması istenmektedir (Bununla dolaylı olarak Vahdettin'in Hürriyet ve İtilâf Fırkası ile ilişkisine dokunuluyor). Beşinci maddede bütün ülkede bir genel af ilân edilmesi ve altıncıda, "Anadolu'da teşekkül eden cemiyetlerin metalibatını tetkik edip", duruma göre genel menfaate elverişli ve yararlı olanların kabul ve icrası teklif ediliyordu. Yedinci maddede ise "millet-i islâmiyeyi bir kitle-i vahide haline getirmek ve bütün cihana yek emel yek menfaat" bir millet olarak görünmek.

⁴ Şeyh Sünuşî, 18 Şubat 1921 Cuma günü Sivas'ta Cami-i Kebir'de yapılan Büyük İslâm Kongresi'nde imamlık görevini yapmıştır. Bunun için bkz: *Anadolu Hediyesi*, Numro.4, Dersaadet, 1337.

⁵ Bu lâyihanın Latin harfli tam metni için bkz: Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1969, s.279-281; Gotthard Jaeschke, "Osmanlı Veliâhtı Abdülmecid'in 16 Temmuz 1919 Tarihli Layihası", çev. Cemil Koçak, *Tarih ve Toplum*, Nu.III/16 (Nisan 1985), s.68-69.

Son olarak da, “Bu nukat-ı mühimmenin (önemli noktaların) icrasında edilecek tekâsül (ilgisizlik) hafazanallah (Allah korusun) felâket-i âzime-ye (büyük felakete) sebep olacağını zatı hümayunlarından hafi (gizli) tutmak bir ihanet olacağından bihasbel vazife (vazife gereği) arzına cür’etyab oluyorum (cesaret ediyorum). Olbapta” demiştir. Bu haliyle bu lâyiha, Osmanlı geleneksel Saray siyaseti çerçevesinde nazik bir eleştiriden ibarettir. Ulus ve vatan yararına bir metin değildir; çünkü Saray içinde ve gizli kalması istenmiştir. Bunu kamuoyuna yansıtanlar Saray’da ve Babıâli’de bir çatlak açmak isteyen çevreler, yani Kemalistlerdir.

İngiliz istihbarat servisi raporlarında Veliâht Abdülmecit’in, Mütareke’den itibaren hayli göz önünde olduğu, milliyetçi (Kemalist) hareketten büyük ölçüde etkilendiği ve onların fikirlerine büyük sempati duyduğu belirtiliyordu⁶. İstanbul’daki M.M. Gurubu elemanları da buna benzer bilgiler vermişlerdir. Örneğe, Hüsamettin Ertürk, Veliâht Abdülmecit’in Anadolu’ya geçmek isteğini ilk defa İzmir’in Yunanlılar tarafından işgalinin ertesinde gösterdiğini ve hatta İstanbul’daki Kemalistler ile temas bile kurduğunu belirtir⁷. Veliâht’ın bu tepkisi, esas olarak İzmir’in işgali karşısında Damat Ferit Hükûmeti’nin kayıtsız kalmasına ve Osmanlı ile Müttefik güçler arasında imzalanacak barış anlaşmasının Türkler’i, “köle seviyesine indireceğine” inanmış olmasından kaynaklanıyordu⁸. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, 17 Haziran 1919 tarihli bir telyazısında, Padişah’ın, milliyetçilerin kendi tahtını tehdit eden entrikalarından büyük endişe duyduğunu belirterek, İstanbul’da bulunan ulusal savaş yanlılarının Veliâht’ı önderleri olmaya ikna ettiklerini önemle kaydediyordu⁹.

Bu nedenlerle, İstanbul’da bulunan İngiliz işgal güçleri, Veliâht’ın esas fikrini bizzat incelemek için harekete geçmişler ve birkaç defa Veliâht’la görüşmüşlerdir. İstanbul’daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Webb bu-

⁶ Örneğin bkz: Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.III, TTK Yayınları, Ankara, 1979, s.304; Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I, TTK Yayınları, İstanbul, 1987, s.142.

⁷ H. Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, yay. haz. S.N.Tansu, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1957, s.318-319.

⁸ Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.II, TTK Yayınları, İstanbul, 1991, s.81.

⁹ Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C.I, s.76.

nun için Londra'ya sunmak üzere hazırladığı 9 Ağustos 1919 tarihli raporda Velihaht Abdülmecit'in "güvenilmez" bir karaktere sahip olabileceğini belirtiyordu¹⁰. Aynı dönemde kaleme alınan bir Fransız raporunda ise Velihaht'ın "kararsız" bir kişilik yapısında olduğu söyleniyordu¹¹. Velihaht Abdülmecit'i yakından tanıdığını söyleyen Celâl Nuri (İleri) ise tutarlı ve dürüst bir insan olmadığını anlatıyordu¹². İstanbul'da bulunan İngiliz yetkilileri, Velihaht'la yaptıkları doğrudan görüşmeler sonucunda onun Osmanlı'nın geleneksel İngiliz politikası yanlısı olduğuna kanaat getirmişlerdi. Gerçekten de bu konuda Velihaht Abdülmecit'le bir görüşme yapan baştercüman Andrew Ryan, Velihaht'ın, kendisini İngiliz yanlısı olarak göstermek ve bunu kanıtlamak için odalardan birinde asılı halde duran Lord Palmerston'un resmini gösterdiğini kaydeder¹³. Gerçekte Abdülmecit Efendi, bütün Osmanlı hanedanlık mensupları gibi, kendi soyunun geleceğini düşünüyordu. Bu koşullar içinde herhangi şekilde yurtsever bir yaklaşım içinde değildi.

Bununla birlikte Velihaht Abdülmecit Efendinin düşünce ve yaşam biçimi açısından Fransız etkisi altında bulunuyordu. Şehzadeliğinden itibaren dünya politikasından ve fikir hareketlerinden haberdar olmak için Fransız postanesinde bir "poste resrestante" kiralayarak, "Revue de Deux Mondes", "Illustration", "Temps" gibi Fransız gazetelerini düzenli olarak izlemeye başlamıştı¹⁴. Mütareke yıllarında ise halk arasında etkide bulunmak amacıyla Cuma namazlarını zaman zaman halk arasında kılmaya özen göstermiştir. Ve gençlere yakın durarak onların desteğini almaya çalışmıştır. 23 Ocak 1920'de, o zaman Zeynep Hanım konağında bulunan Darülfünun Konferans Salonunda düzenlenen Pierre Loti'yi anma törenine Süleyman Nazif'le birlikte katılmış ve burada Süleyman Nazif'in Türkler'i övücü konuşmasını orada ispatı vücut ederek sükûnetle dinlemiş ve bu hareketiyle bile dikkatleri üzerine çekmiştir¹⁵.

¹⁰ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.I, TTK Yayınları, Ankara, 1973, s.73.

¹¹ Alexandr Jevakhoff, *Kemal Atatürk: Batı'nın Yolu*, çev. Zeki Çelikkol, İstanbul, 1998, s.188-190.

¹² **TBMM Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ)**, T.İ. Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s.526.

¹³ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.I, s.75.

¹⁴ Paul Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, çev. Fethi Ülkü, Ankara, 1983, s.39-40.

¹⁵ Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.447.

Abdülmecit Efendinin 16 Temmuz 1919 tarihli lâyihası kendi türünde bir ilk değildir. Abdülmecit, vatanın işgal edilmesi karşısında ilk tepkisini, İtilâf Devletleri donanmasının İstanbul'a girdiği günün ertesinde (14 Kasım 1918) Vahdettin'e bir mektup yazarak ifade etmiştir. Bu mektupta Abdülmecit, "bu işgali bir an önce sona erdirmek için kuvvetli bir hkmeti işbaşına getirmeyi ve bir Saltanat şrası toplayarak orada alınan kararların ittihaz edilmesini Hanedân-ı Âli Osman'ın şerefi ve âtisi nâmına" teklif ve tavsiye ediyordu¹⁶. Ayrıca Veliâht, Padişah Vahdettin'e, hkmetin zaafından bahseden çeşitli muhtıralar sunmuştur. Bu muhtıraların ilkinin Padişah'a sunması için 18 Ocak 1919 tarihinde Ali Fuad (Türkgeldi)'a vermiştir. Bu muhtıra ile Abdülmecit Efendi bir "Saltanat şrası" toplanmasını teklif ediyordu. Abdülmecit'in bu muhtırası, "ahvalin vahametini ve Heyet-i Vükelâ'nın adem-i kifayetini beyan ile mudilât-ı umuru müzakere (nemli konuları görüşmek) için sarayı hümayunda bir Heyet-i Müşavere teşkili lüzumuna ve sulh için ne gibi istihzarat (hazırlıklar) icrası icap edeceğine" dairdir¹⁷. 31 Mayıs 1919 tarihli ikinci muhtırasında Abdülmecit, muhtemel Barış Konferansı'nda Osmanlı Hkmeti'ni temsil sorununa değinmiştir. Üçüncüsü ise Kurtuluş Savaşı ve Damat Ferit'e ilişkin ve en meşhuru olup 16 Temmuz 1919 tarihlidir¹⁸.

Bütün bunlara ilâveten, Veliâht Abdülmecit Efendi, 12 Haziran 1919 tarihinde Padişah Mehmet Vahdettin'e bir mektup göndererek, İtilâf devletleri tarafından Osmanlı Hkmeti'ne sunulan barış şartlarının Türkiye için "idam fermanı" anlamına geldiğini, İstanbul'un doğal sınırlarını tahrip ettiğini belirtiyor; Padişah Vahdettin'den, Müttefiklere, "bu şartlar altında Saltanat ve Hilâfet görevlerini yerine getiremeyeceğini ifade etmesini" ve İslâm âlemine bir beyanname neşrederek kurtuluşuna kadar "Hilâfet makamının askıda olduğunu duyurmasını" istiyor; ayrıca, Anadolu'daki milliyetçiler ile İstanbul Hkmeti arasındaki mücadelenin sona erdirilmesinde şehzadelerden faydalanılması ve Anadolu'ya şehzadelerden birinin başkanlığında bir heyetin gönderilip tarafların yakınlaştırılması gerek-

¹⁶ Naşit Hakkı Uluğ, **Halifeliiğin Sonu**, İstanbul. T.İ. Bankası Kültür Yayınları, 1975, s.34.

¹⁷ Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri**, s.12.

¹⁸ A.g.e., s.14-15.

tiğini söylüyordu¹⁹. İngilizler'in bu yazının tam metnini elde edebilmiş olmaları dikkat çekicidir. Veliâht Abdülmecit'in Padişah Vahdettin'e göndermiş olduğu 12 Haziran 1919 tarihli yazıyı bir ultiatom olarak değerlendiren Amiral Calthorpe'a göre milliyetçiler (buna İttihat ve Terakki Cemiyeti kalıntıları da dahildi), Abdülmecit'i kandırıp kendilerini sembolik baş yapmışlardı²⁰.

İngiliz istihbarat teşkilâtı Kemalistler ile Abdülmecit ilişkisini o kadar tehlikeli bulmuşlardır ki, böyle bir ilişkinin olup olmadığını ilk önce kendileri kontrol etmeye çalışmışlar, bu amaçla birkaç defa Veliâht'la bizzat görüşme yapmışlardı. Bundan tatmin olmayınca, daha doğrusu bu konudaki şüpheleri devam edince de meşhur ve mahir Hintli casusları Mustafa Sagir'i bu işle yükümlü kılmışlardır. İngilizler, Mustafa Sagir'le, Veliâht Abdülmecit başta olmak üzere Osmanlı şehzadeleri ile askerî paşaların hakikaten İngiliz dostu olup olmadıklarını, kimlerin İngiliz düşmanı olduğunu ortaya çıkarmak istemişlerdi. Mustafa Sagir bu amaçla Veliâht Abdülmecit'le temas kurmuş, Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk'la Anadolu'ya geçerek Kemalistler'e katılmak isteğinde olduğunu bu sayede öğrenmiştir. Bu bilgileri Mustafa Sagir, İngilizler'e, İngilizler de Vahdettin'e aktarınca, Abdülmecit otuz sekiz gün göz hapsine alınmıştır²¹. İngiliz yetkililer ise bu gelişmelerin, İngilizler'den değil, Damat Ferit ile çatışma içinde olan Veliâht'tan kaynaklandığı izlenimini yansıtmaya çalışmışlardır²².

Abdülmecit Efendinin 16 Temmuz 1919 tarihli muhtırası Kemalist hareket açısından kendilerinin tanınması ve Osmanlı Sarayı ile İstanbul Hükümeti içinde bir çatlak açılması açısından oldukça önemsenmiştir. Öyle ki, bu muhtıra, Kemalistler tarafından Erzurum'da çıkarılan 21 Eylül 1919 tarihli Albayrak gazetesinde ve bunu müteakiben Trabzon gazetelerinde aynen yayınlanmıştır²³. İstanbul'daki milliyetçiler de bu muhtırayı haber ala-

¹⁹ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.II, TTK Yayınları, Ankara, 1975, s.141.

²⁰ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, C.I, Cem Yay., İstanbul, 1992, s.369 dn177.

²¹ Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.270-271.

²² Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.II, s.351.

²³ Karabekir, *İstiklâl Harbimiz*, s.278-280.

arak Sivas Kongresi Beyannamesi ile birlikte İsmail Hami Danişmend tarafından İstanbul'da çıkarılan "Memleket" gazetesinin özel bir nüshasında bastırılmışlardı. Memleket gazetesinin bu özel nüshasının Sivas Kongresi'ne katılan İsmail Hami Danişmend'in İstanbul'a dönmelerinden sonraki ilk günlerde yayınlandığı anlaşılmaktadır. Mazhar Bey'in²⁴ 17 Eylül'de Sivas'a getirdiği bu muhtıra metni 21 Eylül tarihli İrade-i Milliye nüshasında da yayınlanmıştır²⁵. Böylece, Abdülmecit'in Vahdetin ile Damat Ferit karşıtı olduğunu duymayan kalmamıştı.

Veliaht Abdülmecit'in 16 Temmuz tarihli lâyihasının Erzurum ve Trabzon gazetelerinde yayınlanmasını ilk önce Heyet-i Temsiliye istemiştir. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa 21 Eylül 1919 akşamı Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye üyeleri ve bu arada Heyet başkanı Mustafa Kemal ile makine başında yapılan görüşmede, Heyet üyeleri "Veliâhdın lâyihasını Amerika hey'etine (General Harbord Heyeti) de verdiklerini zatışahâneye verilmeyen telgrafları ve vekayi-i âhire tafsilâtını ilâve ile vesait-i mahsusa ile gönderdiklerini" bildirmişlerdi²⁶. Bu lâyihanın Kemalist yayın organlarında yayınlanmasının İstanbul ile Anadolu ilişkilerinin kesildiği ve İstanbul aleyhindeki Kemalist propagandanın yoğunlaştığı bir dönemde gerçekleşmesi gerçekten anlamlıdır. Bu lâyiha ile Kemalistler, Damat Ferit Paşa aleyhinde bulunanlar arasında Osmanlı hanedanının da bulunduğunu göstermek istiyor, böylece millet nazarında Osmanlı hükûmetini zayıflatmak istiyordu.

Kemalistler açısından bu politika Damat Ferit Hükûmeti'nin düşmesi ve onun yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin kurulması gibi olumlu bir gelişmeye neden olmuştur. Bundan sonra ise Abdülmecit, Osmanlı Sarayı'na

²⁴ Mazhar Bey, eski Washington elçisi Ahmet Rüstem Bey'le 16 Eylül 1919'da Sivas'a gelen Evkaf-ı İslâmiye Matbaası müdürüdür. O sırada Mustafa Kemal'in karargâhında bulunan Hüsrev Gerede bu Mazhar Bey'i "serserinin biri" diye nitelerken, Ahmet Rüstem Bey'den "değerli bir insan" diye bahseder (**Hüsrev Gerede'nin Anıları**, 2. Baskı, yay. haz. Sami Önal, İstanbul, Literatür Yayınları, 2002, s.81). Bu verilere göre Veliâht Abdülmecit'in lâyihasını Sivas'a getiren kişinin Mazhar, değil Rüstem olması daha makûldür.

²⁵ Jaeshke, **Türk Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, s.15. Kâzım Karabekir, bu lâyihanın Erzurum'da çıkarılan Albayrak gazetesinde yayınlanmak üzere 16 Eylül'de Hüsrev (Gerede) Bey tarafından Mevkii Kumandanı Kâzım Bey'e gönderilmiş olduğunu belirtir (**İstiklâl Harbimiz**, s.274).

²⁶ Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, s.272.

ve Vahdettin'e karşı muhalif tutumundan vazgeçmiş ve Ekim sonlarında Vahdettin'le barışma yoluna gitmiştir. Ve hemen ardından Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk ile Vahdettin'in kızı Sabiha ile nişanlan(dırıl)mıştır. Bu nişan, Padişah'la Velihaht'ın barışmaları ve İstanbul yönetimin yek-vücut olduğu izlenimi verilmesi, Fransız siyaseti yanlısı Velihaht'la anlaşılması sayesinde Osmanlı hanedan çevresinin Fransız etkisinin Saray'a taşınması ve muhalif kişiliğiyle İstanbul yönetimi içinde büyük bir çatlak açan Abdülmecit etkeninin bertaraf edilmesi açısından anlam kazanmaktadır. Nişandan sonra Abdülmecit Efendi, Fransa yanlısı eğilimini sürdürmüştür. Bunun en önemli kanıtı, 10 Ocak 1920'de İstanbul'da kurulan Pierre Loti Cemiyeti'nin fahri reisliğini üstlenmesi ve 23 Ocak'ta Darülfünun'da yapılan Pierre Loti gününe katılmış olmasıdır. İşte bu yeni ortamda, milliyetçilerin Abdülhamit'in oğlu Mehmet Selim'le anlaştıkları ve Vahdettin'i tahttan indirip onu Padişah yapmak istedikleri söylentisi ön plana geçmeye başlamıştır²⁷. Amaç ve sonuç ne olursa olsun, Velihaht Abdülmecit Ekim 1920'de Saray'ın içine çekilmiş oluyordu.

Velihaht Abdülmecit Efendinin Ankara'ya Davet Edilmesi

Gerçekten de, Velihaht Abdülmecit, Kemalistler tarafından Ankara'ya kaçırılma ihtimaline karşı, 16 Haziran 1919 tarihinde Çamlıca'dan Dolmabahçe'ye taşınmaya ikna edilerek Damat Ferit'in kontrolü altına alınmıştır²⁸. Buna karşın, Kurtuluş Savaşı günlerinde Abdülmecit'in Kemalistler ile yakın temas içinde olduğu görülmektedir. Abdülmecit ile bu temas yaveri Kurmay Yüzbaşı Yümnü (Güresin) Bey vasıtasıyla sağlanıyordu. Yümnü Güresin, iki yıl Abdülmecit'in yanında yaver olarak bulunmuş, daha sonra Kurtuluş Savaşı'na katılmak için Ankara'ya gitmiştir. Daha sonra Abdülmecit'i Ankara'ya Velihaht'ın davet edilmesi konusunu ileten ve bu konuda onunla temas kuran kişi Yümnü Güresin olmuştur. Yümnü Güresin, Temmuz 1920'de Abdülmecit'i Anadolu'ya daveti havi bir mektup ile şifahî bir mesajı Velihaht'a iletmek ve bu nazik konuyu görüşmek vazife-

²⁷ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele*, C.II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s.89-91.

²⁸ Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, C.II, s.306.

siyle İstanbul'a giderek görevini yerine getirmiştir²⁹. Fakat Abdülmecit bu davete olumlu bir yanıt vermemiştir.

Yümnü Güresin'le birlikte Veliht Abdülmecit'in yaverliğine atanan ve Mütareke'den sonra Veliht'in hususî kâtibi olan Hüseyin Nakib (Turhan), bu konuya ilişkin yaptığı açıklamada, Ankara ile Veliht'in temas içinde olduğunu ve bu temasa İstanbul'daki İtalyan sefaretinin yardımcı olduğunu belirtir³⁰. H. Nakib, Ankara ile temasları anlaşılınca İtalyan pasaportu ile Almanya'ya kaçmış, Kemalistler'in isteği üzerine Veliht'in Ankara'ya götürülmesi operasyonunda görev almak için yine İtalyan pasaportu ile gizlice İstanbul'a gelmişti. H. Nakib Turhan'ın verdiği bilgiye göre, Veliht Abdülmecit bulunduğu saraydan bir İtalyan çatanası ile alınıp Beykoz'a geçirilecek, oradan da bir tabur asker koruma altında Veliht'ı Ankara'ya götürecekti. Beklenen olmayınca H. Nakib Almanya'ya dönmüştür³¹.

Veliht Abdülmecit'in Ankara'ya "Halife'nin Vekili" olarak geçirilmesi plânlanmıştı. Bu işler planlanırken, Abdülmecit'e "Ankara'ya gidersen hattâ saltanatını da ilân ederler, iş kolaylaşır" denmişti³². Demek ki, 1920 yazında Kemalistler açısından Veliht Abdülmecit'in birincil fonksiyonu ondan bir "halife" olarak yararlanmaktır. Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk, Mustafa Kemal'den Veliht Abdülmecit'e Anadolu'ya geçip kendilerine katılması konusunda bir teklif alınca, "oraya giderim, lâkin benim de hilâfetim ilân edilecek" diyerek³³, teklifi kabul etmemiştir. Demek ki Abdülmecit, kendisinin, Anadolu'ya bir Osmanlı hanedanlık mensubu olarak davet edildiğini sanıyordu. Halbuki Kemalistler, Veliht Abdülmecit'i ülke-

²⁹ İsmail Baykal, "Abdülmecit Efendi ve Sarayında Cereyan Eden Bazı Olaylar", *Yakın Tarihimiz*, Nu.IV/47 (17 Ocak 1963), s.248-250. Bardakçı (s.192), Kandemir (289) ve Baykal (250) bu mektupların üç tane olduğunu belirtirler, ancak bunların kimlerden olduğu konusunda farklı isimler verirler. Bu mektup veya mektupları Ankara'dan alıp Abdülmecit'e götüren Yümnü Güresin ise iki mektuptan bahseder. Birinin TBMM başkanı M. Kemal'den diğerinin ise "Vekiller Heyeti Reisinden" olduğunu belirtir (Uluğ, *Halifeliğin Sonu*, s.41). Bu mektupların yazıldığı 1920 temmuzunda İcra Vekilleri Heyeti'nin henüz bir reisi bulunmuyordu.

³⁰ Orhan Koloğlu, *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası*, İstanbul, Boyut Kitapları, 1994, s.266'dan naklen aktaran Murat Bardakçı, *Şahbaba: Osmanlıların'nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahideddin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları*, 7. Baskı, İstanbul, Gri Yayınları, 1999, s.193.

³¹ Koloğlu, *Gazi'nin Çağında İslam Dünyası*, s.266'dan aktaran Bardakçı, *Şahbaba*, s.193.

³² Bardakçı, *Şahbaba*, s.193.

³³ Feridun Kandemir, "Abdülmecit Efendi Anadolu'ya Nasıl Geçti [Bu başlık sehven konulmuş olmalı, doğrusu "Niçin Geçemedi" şeklinde olmalıdır]", *Yakın Tarihimiz*, C.II, Nu.23 (2 Ağustos 1962), s.290.

nin ulusal bütünlüğü açısından açık bir tehdit halini alan ve İstanbul'un dinsel propagandasından kaynaklanan Anadolu'daki kardeş kavgasına son vermek için çağırıyordu. Veliâht ise kendi tahtının geleceğini Ankara'da görüyor, dolayısıyla Ankara'ya bir vatansever olarak değil, bir monark olarak geçmek ve padişah olmak istiyordu. 1920 yazında Kemalistleri en çok meşgul ve tehdit eden konu ise Müttefik güçlerin ve İstanbul'un Halife'nin ruhanî gücünü kullanarak Anadolu halkını Ankara'ya karşıt ve düşman olarak gücünü kullanmalarındır. İşte bu koşullar içinde Veliâht'ın Ankara'ya davetinin temel nedeni 'milleti bütün cihana karşı bir tek kitle halinde göstermek' amacına yöneliktir.

Bu işler Sultan Mehmet Vahdettin tarafından haber alınınca, Abdülmecit, Müttefik devletlerin de bilgisi dahilinde Çamlıca'daki Veliâhtlık dairesinden alınarak Dolmabahçe'deki hususî dairesinde oturtularak otuz sekiz gün (31 Ağustos-7 Ekim 1920) göz hapsinde tutulmuştur. Bu tebdili mekân fikrini öteden beri Damat Ferit ileri sürüp duruyor, ancak bir sonuç alamıyordu³⁴. Bu gözaltı Abdülmecit'i o kadar derinden etkilemiş olmalı ki, Türk Ordusu İzmir'e girdikten sonra, 1922 senesi Eylül ortasında Abdülmecit, Kemalist olarak bildiği Yahya Kemal'e şu açıklamada bulunmuştur³⁵: "... (Mustafa Kemal) iki sene evvel bana bir mektup gönderdiler, beni Anadolu'ya dâvet ediyorlardı, lâkin o zaman İngilizler'in ve Vahîdeddîn Hân'ın [kendi tâbîri] câsusları ile sarılmış bulunuyordum; mektuba cevap vermeği arzû ettimse de, cevabnâmem tutulur diye göndermekten (çekindim)." Bunun böyle olmadığını yukarıdan beri kullandığımız tarihsel kaynaklar söylemektedir. Buradaki açıklamasıyla da Abdülmecit "dönek" bir kişilikte olduğunu ortaya koymuştur.

Gerçekte ise Veliâht Abdülmecit'in bu ilk davete "Sultan'ın ve Hanedan'ın durumunu tehlikeye atmamak için" olumlu yanıt vermemiş olduğu tarihsel kaynaklar söylüyor. 1922 yılındaki açıklamasıyla Abdülmecit durumunu kurtarmaya, yeniden Padişah olmaya çalışıyordu. Bu kanıtlar da bir kerre daha gösteriyor ki, Mustafa Kemal'in Osmanlı hanedanlık men-

³⁴ Başmabeynci Lütfi Bey, *Osmanlı Sarayının Son Günleri*, Hürriyet Yayınları, İstanbul, s.537-538.

³⁵ Yahya Kemal, *Tarih Musahabeleri*, Yahya Kemal Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1975, s.123.

suplarına güvenerek onların içinde bulunduğu hesaplar yapması mümkün değildi. Bu durumu Meclis'in 25 Eylül 1920 tarihli kapalı oturumunda şöyle ifade etmiştir³⁶: "... O halde onu (Vahdettin'i) hal'edip yerine derhal diğerini (Abdülmecit'i) intihap ederiz, demek istiyorsanız, buna da bugünün vaziyet ve şeraiti (şartları) müsait değildir. Çünkü hal'i lâzım gelen zat, milletin nezdinde değil, düşmanların elindedir. Onun vücudunu keentleyekün (bütünüyle yok) addederek diğer birine biat edilmek tasavvur olunuyorsa, bugünkü halife ve sultan hukukundan feragat etmiyerek İstanbul'daki kabinesiyle, bugün olduğu gibi muhafaza-i makam ve idame-i faaliyet'e edebileceğine nazaran, millet ve Meclis-i Âli, asıl maksadını unutup halifeler davasıyla mi uğraşacak? Ali ile Muaviye devrini mi yaşayacağız? Hulasa, bu mesele vâsi (geniş), nazık ve mühimdir. Halli, bugünün işlerinden değildir..."

İşte bütün bu olup bitenler sırasında, 1920 yılı ortalarında Padişah Vahdettin, Velihaht Abdülmecit'e tahttan feragat etmesini isteyen bir mektup yazıyordu. Bu işlerin ucunda muhbirlik ve casusluk kokuları da alınıyordu ve oldukça tehlikeli boyutlar kazanmıştı. İstanbul'daki İngiliz İstihbarat Servisi yetkilileri bu ilişkileri Saray içinden ve dışından kontrol ederek önemli muhtemel bir gelişmenin içinde bulunarak aktif müdahalede bulunmaya çalışmışlardır. Örneğin, Mustafa Sagir'in Abdülmecit ile Kemalistler arasındaki ilişkileri öğrenerek efendilerine haber vermesi bu bağlamda önemlidir. Ancak yine de, bu tehlikeli işlerden sonra Mustafa Kemal, Velihaht Abdülmecit'e Şubat 1921'de bir mektup daha yazarak Sultanlık teklif etmiş, ancak Abdülmecit bir kere daha 'hayır' demiştir. Ancak, Velihaht kendi yerine oğlu Ömer Faruk'u gönderince, O da Ömer Faruk'u geriye göndermiştir. Bu davranış, Mustafa Kemal tarafından Abdülmecit'in "kararsız" karakteri açısından oldukça olumsuz bir şekilde ve özellikle "güvenilmez ve çelişkili" olarak değerlendirilmiştir³⁷.

Velihaht Abdülmecit'in yakın çevresinden bazıları Kemalistler adına çalışıyordu. Örneğin, Seccadecibaşısı Zeki Bey, M. M. Gurubuna çalışan bi-

³⁶ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk (1919-1927)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 1997, s.378.

³⁷ Jevakhoff, *Kemal Atatürk*, s.188-190.

ridir. Bu durumu mabeynci İsmail Baykal şöyle ifade etmektedir³⁸: “Esas itibariyle İstanbul’da, Anadolu ile temas eden, o zaman Harbiye Nezareti, İnzibat Yüzbaşı Şevki Bey merhum ile Fransız karargâh İrtibat Subayı Yüzbaşı Hikmet Beyler bize Sivas Kongresi mukarreratının (kararlarının) basma nüshaları ile gazeteleri gönderiyorlardı. Biz de bunları muntazam surette Veliahde takdim ediyorduk. Bu suretle vaziyet o hâle gelmişti ki, Osmanlı hanedânı arasında tam mânasiyle Anadolu harekâtına vâkıf bir zat olan [Abdül]Mecit Efendi, tasvipkâr hareketlerde bulunmağa başlamıştı. Bu arada yaverleri Yüzbaşı Yümnü Bey de (General Yümnü Güresin) harekât hakkında aydınlatıcı bilgiler veriyorlardı. Fakat hükûmetle Anadolu-da beliren millî hareket arasındaki anlaşmazlıklar artıyor ve aylar geçtikçe vaziyet daha da gerginleşiyordu.”

Atatürk’ün yakından görüştüğü bazı aydınlar da bu işlerle görevli bulunuyordu. Abdülmecit’in oğlu Ömer Faruk, Mütareke yıllarında Ruşen Eşref ile yakın ilişki içinde olduğunu ve Nisan 1921’de Ankara’ya gitmek için İstanbul’dan ayrılırken ailesine ve padişaha bıraktığı veda mektubuna son şekli Ruşen Eşref’in verdiğini belirtir³⁹. Bu verilerden de anlaşılıyor ki, Kemalistler, Osmanlı hanedanı ile çeşitli yollardan ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler ise başta İngilizler olmak üzere, İtilâf kuvvetleri ile Osmanlı yönetimi tarafından yakından izlenmiştir. Ruşen Eşref’in Ömer Faruk’la ilişkisi ise Osmanlı hanedanını kontrol altında tutan İngilizlerin gözünden kaçmıştır. Bu ilişki Osmanlı Saray çevresinin de dikkatini çekmediğine göre ve Mustafa Kemal ile Ruşen Eşref’in yakın görüştükları düşünülürse, Ruşen Eşref’in Mustafa Kemal’in bu konularda en güvenilir adamı olduğu akla gelmektedir.

Damat Ferit ve hükûmetinin Kuvva-yı Milliye hareketine karşı tutumu, Velihaht Abdülmecit ile Kemalist hareketi birbirine yaklaştıran önemli bir etkidir. Kuvva-yı Milliyeciler gibi Velihaht Abdülmecit Efendi de şiddetli bir Damat Ferit karşıtı bulunuyordu. Bu karşıtlık o kadar yaygın bir duruma geldi ki, Damat Ferit’in Abdülmecit’i göz hapsine aldirttiği, bunu ise

³⁸ Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.319.

³⁹ Bardakçı, *Şahbaba*, s.199, 204.

Vahdettin'in tahtının güvenliğini sağlamak için yaptırttığı söyleniyordu⁴⁰. Veliâht Abdülmecit ile Damat Ferit arasındaki ilişkilerin Damat Ferit'in ilk sadareti sıralarında gerginleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bundan sonraki günlerde Veliâht'ın Damat hakkında sarfettiği şu sözler bu geçimsizliğin boyutunu açıkça gösterir: "*Ferid Paşa, millet ile pâdişah arasına siyah bir perde çekti; fakat millet nazarında benim mevkiimi yükseltti.*"⁴¹

Türk Kurtuluş Savaşı komutanlarından general Asım Gündüz, Veliâht Abdülmecit-Mustafa Kemal ilişkisine yakından tanık olmuş, hatta bu ilişkide etkin görev almış kişilerden birisidir. Asım Gündüz, Kurtuluş Savaşı anılarında, İstanbul'un işgalinin pekiştirildiği (16 Mart 1920) ve Ankara'da Meclisin açıldığı günlerde, Mustafa Kemal'in o sırada Ankara'da bulunan Veliâht Abdülmecit'in yaveri Kurmay Yüzbaşı Yümnü Güresin aracılığı ile Saray'la irtibata geçerek Veliâhtla görüşmesine aracılık etmesini istediğini anlatır. Bundan başka Gündüz, M. Kemal'in, Padişah'ın İtilâf Devletleri'nin elinde tutsak olduğunu, Anadolu'da bir devlet kurarak başına Abdülmecit'i geçirmek istediğini belirterek, Abdülmecit'in bir hafta düşündükten sonra, Mustafa Kemal'in davetine olumsuz karşılık verdiğini belirtir⁴².

Kemalist Liderlerin Veliâht Abdülmecit Efendi'den Beklentileri

13 Kasım 1918'den itibaren başkent İstanbul, Müttefik kontrolü altında bulunuyordu. 16 Mart 1920'de İstanbul resmen işgal edilince, Osmanlı hanedan ve hilâfet hukuku da ayaklar altına alınmıştı. 16 Mart günü İstanbul'un İtilâf Devletleri tarafından işgalinden sonra tutuklananlar arasında Osmanlı şehzadeleri Abdülhalim ile Ömer Faruk Efendi'lerin de bulunduğu istihbar ediliyordu. Sivas Valisi Reşit Paşa, bu iki şehzadenin tutuklanması hakkındaki haberlerin Müdafaa-i Hukuk merkezlerinden nahiyelere kadar hızlı biçimde bildirilmesi ve yerel gazetelerde yayımlanması gerektiğini bildirmiştir⁴³. Bu haberin bütün ülkeye neden süratli biçimde duyurulmak istendiği ise açıklanmamıştır. Ancak Kemalistler'in, Padişah ve soyu-

⁴⁰ Anadolu'da Yeni Gün, 8 Teşrinievvel (Ekim) 1326 (1920), 10 Teşrinisani (Kasım) 1326 (1920).

⁴¹ Türk geldi, Görüp İştiklerim, s.202.

⁴² Asım Gündüz, Hatıralarım, yay. haz. İhsan İlgar, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, s.39-41.

⁴³ TİTE Arşivi Kutu.20, Gömlek.55, Belge.55; Kutu.50, Gömlek.55, Belge.55.

nun İtilâf Devletleri karşısında çaresiz durumda olduğu kanısını vererek, Anadolu halkının yüzünü İstanbul'dan Ankara'ya çevirmek amacıyla olduğu söylenebilir.

ABD'nin İstanbul'da bulunan yüksek komiseri Amiral Lambert Bristol tarafından kaleme alınan 6 Ağustos 1920 tarihli "Anadolu'da Durum" başlıklı raporda, "Gelecekte Yunanlılar'la ya da İstanbul Hükûmeti'yle bir uzlaşma olasılık dışıdır" deniyordu⁴⁴. Amiral Mark Lambert Bristol, 10 Mayıs 1921'de kaleme aldığı bir raporda ise Mustafa Kemal'in Veliâht'ın ve oğlunun manevî gücüne ve moral etkisine ihtiyacı kalmadığını, Bolşevikler'le Kemalistler arasında dostane ilişkilerin kurulmasının, "bir prensin hizmetlerini güvenilir olmaktan çıkardığı" bir dönemde olması bakımından önemli bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Bu ortamda Osmanlı şehzadelerinin, özellikle Osman Fuad Efendi'nin ve Mustafa Kemal'in Trablusgarp Savaşı'ndan itibaren yakından tanıdığı Şeyh Ahmed es-Sünusî, İslâm siyaseti adına tarihsel bir misyon üstlenmişti. Hüsamet'in Ertürk'e göre Şeyh Ahmed es-Sünusî'nin misyonu, TBMM Hükûmeti'nin Padişah ile arasını bulmaktı⁴⁵.

Mustafa Kemal ile Şeyh Sünusî özellikle Kasım 1920'den itibaren yakın temas içinde idiler. M. Kemal, 1920 yazında Osmanlı hanedanından Veliâht Abdülmecit Efendi'yi Ankara'ya davet etmiş, Abdülmecit'in bu davete icabet etmemesi üzerine, Osmanlı hanedanı ile ilişkisini sınırlamış ve Anadolu Kurtuluş Savaşı'nda Osmanlı hanedanının yerinin olmayacağına hükmetmişti. İşte bu noktada, Şeyh Sünusî, İttihat ve Terakki'nin vermeyi plânladığı konuma, yani Hilâfet makamına yükseltilerek⁴⁶ Osmanlı halifesinin Anadolu üzerindeki olumsuz propagandası minimize edilmeye çalışılmıştır. Şeyh Sünusî 15 Kasım 1920'de Ankara'ya gelmiş ve 25 Kasım 1920'de Mustafa Kemal'in konduğu olmuştur. Bu on günlük zaman zarfında Şeyh Sünusî'nin M. Kemal ile neler konuştuğuna, hangi konularda görüş alışverişinde bulduklarına ilişkin elimizde ayrıntılı bilgi ve belge

⁴⁴ Orhan Duru, *Amerikan Gizli Belgelerinde Türkiye'nin Kurtuluş Yılları*, İstanbul, 2001, s.97, 119.

⁴⁵ Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.184.

⁴⁶ Gotthard Jaeschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çev. H. Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s.116.

yoktur. Yalnızca 25 Kasım 1920 tarihli yemekte karşılıklı olarak verdikleri söylevleri elimizde bulunmaktadır⁴⁷.

18 Şubat 1920 tarihli bir İngiliz istihbarat raporunda, barış koşulları tatmin edici olmadığı takdirde, milliyetçilerin, halifeyi düşürerek yerine Osmanlı hanedanından birisini geçirecekleri haberini geçiyordu⁴⁸. TBMM başkanı Mustafa Kemal, Meclis'in 25 Eylül 1920 tarihli kapalı bileşiminde, Halife'nin olumsuz davranışlarına devam etmesi durumunda yerine başka birisinin geçirilmesi ihtimalinden bahsetmiştir. Fakat daha sonra Anadolu'ya geçmek isteyen şehzadegânın Ankara'ya gelmesine müsaade etmemiştir. Bunun bir nedenini Mart 1920'deki bir olayda görmek mümkündür. Abdülmecit'in kayın biraderi Rauf Bey, Nisan 1920 sonlarında ailesiyle birlikte Zonguldak'a gelmiş, burada iken Ankara'yı arayarak, ailesini İstanbul'a bıraktıktan sonra Ankara'ya gelmek istediğini bildirmiş, bunun üzerine M. Kemal de Sivas Valisi Reşit Paşa'dan Rauf Bey hakkında detaylı bilgi istemiştir⁴⁹.

Abdülmecit Efendi, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya davetine icabet edemeyince, kendi yerine oğlu Ömer Faruk Efendi'yi göndermişti. Ancak Mustafa Kemal, Ömer Faruk'a gönderdiği 27 Nisan 1921 tarihli telgrafta, *"Zatı fehimanelerinin Anadolu'ya teşrif buyurmaları emsali müessefe tarihîye delâletiyle sabit olduğu üzere erkânı saltanatı seniye arasında bazı sui-telâkkiye mahal verebileceği ve vahdeti tamme halinde bulunan efkârı umumiyei milliyei yeniden teşevvüşe düşürmek suretiyle de fevkalâde daii mezahir olacağı muhakkak olduğundan vatan ve milletin bütün hanedanı saltanatı seniye erkânının hizmetlerinden istifade edecekleri zamanın hulûline intizaren şimdilik İstanbul'da temdidi ikâmet buyurmaları meftur oldukları hamiyeti vataniye iktizasından görüldüğü"*nü bildirmiştir⁵⁰. Bu nasihat, bizde monarşik düzenin tasfiyesi açısından önemli bir işarettir.

Ömer Faruk'un Ankara'ya kabul edilmemesi Veliâht Abdülmecit'in tepkisini neden olmuştur. Veliâht Abdülmecit Mustafa Kemal'e bir mektup

⁴⁷ Bunun için bkz: Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s.476-481.

⁴⁸ Salâhi R. Sonyel, *İngiliz İstihbarat Servisinin Türkiye'deki Faaliyetleri*, Ankara, TTK, 1995, s.67.

⁴⁹ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, AAM Yayınları, Ankara, 1991, s.316.

⁵⁰ A.g.e., s.400.

yazarak bu davranışını protesto etmiş ve “hanedanın bütün üyelerinin Ankara'ya gitme ve cephedeki Türk ordusunu ziyaret etme hakkı bulunduğunu” belirtmiştir⁵¹. Çünkü Ömer Faruk, gerek Ankara'ya kabul edilmemesi üzerine Mustafa Kemal'e İnebolu'dan çektiği ikinci telgrafta, gerekse İstanbul'dan ayrılırken bıraktığı veda mektuplarında “vazife-i askeriye ve vataniye için” gittiğini ve siyasî bir düşüncesi olmadığını belirtiyordu⁵². Velihaht Abdülmecit bu protestosu ile Ankara'nın Osmanlı hanedanından bir beklentisi kalmadığı, Anadolu toprağına bile ayak bastırılmamasına, “vatanî” vazifesini yapmaya bile müsaade edilmemesine tepki gösteriyordu. Bu, aslında Türk milleti ile Osmanlı hanedanının yollarının kesin olarak ayrılması demektir.

Asım Gündüz, şehzade Ömer Faruk'un ısrarla Anadolu'ya geçmek konusunda kendisinden yardımcı olmasını istediğini belirtmektedir. Bu sıralarda Anadolu'ya geçmek üzere bir Kemalist olan ve M. M. Grubu ile bu durumu görüşen Asım Gündüz, Şehzade Ömer Faruk'u da beraberlerinde götürme kararına vardıklarını, Şehzadenin vapura gizlice sokulduğunu, İnebolu'ya böylece hareket edildiğini anlatmaktadır. A. Gündüz'ün anlattıklarına bakılırsa, Ömer Faruk, İnebolu'da görkemli şekilde karşılanmış, fener alayları düzenlenmişti. Fakat Mustafa Kemal, ertesi gün Asım Gündüz'den Şehzadenin hemen geri götürülmesini istemiştir⁵³. Çünkü bu kez durum, eskisinden oldukça farklıdır; düzenli ordunun kurulduğu, Yunan ordusuna karşı İnönü Savaşları'nın kazanıldığı bir dönemdi. Bunun üzerine A. Gündüz, Ömer Faruk'u İstanbul'a bırakıp Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır.

Abdülmecit Efendi Anadolu'ya geçmek konusunda o sırada Ankara'da Genelkurmay Başkanı bulunan Fevzi Çakmak delâletiyle 1921 yılı sonlarında bir girişimde daha bulunmuştur. Ancak bu son girişim de öncekiler gibi Ankara tarafından kabul görmemiştir, çünkü iş isten geçmiştir. Fevzi Paşa'nın bu mektubu Mustafa Kemal'e gösterme lüzumu bile duymadan yırtıp attığı belirtilir⁵⁴. Bu bilgi ne tarihsel yönden ne de olayların gelişimi

⁵¹ *Current History*, (Temmuz 1921), s.705'den naklen aktaran Koloğlu, *İslam Dünyası*, s.265.

⁵² Bardakçı, *Şahbaba*, s.199 vd.

⁵³ Gündüz, *Hatıralarım*, s.41-44.

⁵⁴ Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, s. 487-491.

açısından doğrudur. Çünkü bu mektup, doğrudan TBMM başkanı Mustafa Kemal'e hitaben yazılmış olup, bunun üzerine Meclis'te 24 Aralık 1921 tarihinde kapalı bir bileşim yapılmıştır. Gündeme bu mektup okunarak geçildiğine göre ortada böyle bir mektup vardır. Bu mektup ve Veliht'ın Ankara'ya daveti konusu üzerinde M. Kemal şunları söylemiştir⁵⁵:

“Arkadaşlar, Şehzade Abdülmecit Efendi Hazretleri bundan evvel de bir iki mektup göndermiştir. Fakat bu mektuplar doğrudan doğruya bendenizin şahsıma ait idi ve muhteviyatı sarih ve katî olmaktan ziyade meçhul siğaları ile malî idi. Ben kendisine bilvasıta gönderdiğim haberde; benim şahsımın hiç ehemmiyeti yoktur ve benim şahsımla münasebet hiçbir fayda vermez. Zatı necabetpenahileri, milletimizin mümessili olan Meclisi tanınmalısınız ve ancak Meclisle alâkadar olmalısınız, dedim. Bugün gelmiş olan mektup, doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Riyasetinedir ve (.....) Efendim, Efendi hazretlerinin, beş altı yüz defa kendileri ile görüş-tüm.. Bahsolunacaktır. Bendeniz de kendi hakkımdaki.. Hitama erdirmiş olmak için bir kelime daha söylüyeyim. Demin arzettiğim hususi münasebat devam ederken, Anadolu'ya gelmesini teklif ettim. Bana verdiği cevapta ben burada bazı münasebatı siyasiye teşebbüsâtında bulundum. Bunların neticesine intizar ediyorum, diyordu.”

Meclis'in 24 Aralık 1921 tarihli gizli oturumunda Abdülmecit'in söz konusu girişimi hakkında etraflı açıklamalarda bulunan Mustafa Kemal, Abdülmecit'in girişiminin kimlerin etkisiyle olduğunu bilmediğini söylemiş, Ömer Faruk'u Anadolu'ya sokmamasının nedenini şöyle açıklamıştır: İstanbul'da bir saltanat derneği kurulmuş ve bazı üyeleri Anadolu'ya geçmeye başlamıştı; böyle bir zamanda bir “Prens”in Ankara'ya gelmesi doğru olmazdı. Ayrıca M. Kemal, şahsen Ömer Faruk'u tanıdığını ve Ö. Faruk'un amacının halife ve padişah olmak olduğunu belirtmiştir. Bunun olanaksız olduğunu Ömer Faruk'a söylemiş olduğunu açıklayan Mustafa Kemal'e göre, Ömer Faruk'u Ankara'ya getirmek, halife ve padişah yapmak mümkün değildir Çünkü bu hareket Anadolu Kurtuluş hareketini sekteye uğratabilirdi. TBMM başkanı M. Kemal, Ömer Faruk konusuna ise şunları söylemiştir⁵⁶:

⁵⁵ TBMM GCZ, C.11, s.522-525.

⁵⁶ A.g.z., s.525-526.

“Efendim, bunların mahdumu Ömer Faruk Efendi İnebolu’ya gelmişti; ben kendisini iade ettim. Onun gelişi pederinin ve yahut kain pederinin (Vahdettin) muvafakatile olup olmadığını bilmiyorum. Bir saltanat cemiyeti teşekkül etmiş İstanbul’da.. ve bazı şemmeleri (kokuları) Anadolu’ya si-rayet etmeğe başlamıştı. Tam böyle bir zamanda bir prensin oraya gelmesini muvafık bulmadım. Saniyen, şahsen Ömer Faruk Efendi’yi tanırım. Bana bazı mektuplar yazmıştı ve kendisile yakından temasta bulunan bazı arkadaşlarla da şifahen haber göndermişti. Bana yazdığı şeylerde diyordu ki: Ben oraya geliyorum. Ben oraya gelir gelmez, benim şeraitimi (hukukumu) şimdiden tespit ediniz ve ben buradan birtakım insanlar getireceğim ve benimle beraber kalacaklardır. Doğrudan doğruya istihdaf ettiği gaye, halife ve padişah olmak.. Bunun mümkün olmayacağını kendisine söylemişler. Bunu kafasına koymuş. Halbuki Ömer Faruk Efendiyi buraya getirmek Halife ve Padişah yapmak mevzubahis değildi. Belki de bir çok teşevvüşatı mucip olacaktı. En iyi vazifenizi İstanbul’da görürsünüz demiştim. Yalnız ona demişler ki, gider gitmez emri vaki yaparsın ve millet her şeyi unuttur, büyük alâyişlerle sizi Padişah eder ve o da ona güvenerek benim muvafakatımı almaksızın gelmiştir ve hakikaten İnebolu’ya çıktığı zaman, memul.. ve derhal İstanbul’a da haber vermiştir. Yani caizse Padişahın veyahut Babasının muvafakatile gelmiştir.”

Tutanaklardan anlaşıldığı kadarıyla, 1921 yılı sonlarında Velihaht Abdülmecit, TBMM’ye gönderdiği mektupta, Ankara’ya geçmek için Meclisten müsaade istiyordu. Bu konuda Meclis görüşmelerinde Trabzon mebusu Hüsrev (Gerede), konunun şahıs konusu değil Hilâfet makamı olduğunu, ancak bunun da henüz vaktinin gelmediğini, zamanı gelince Meclisin bu makam hakkında gerekli kararı alacağını söylemiştir. Kütahya mebusu Besim (Atalay) ise, ulusun kurtuluşu için padişahlara, veliahtlara ümit bağlanmaması gerektiğini ifade etmiştir⁵⁷. Mustafa Kemal, Abdülmecit’in bu hareketinden Padişahın ve İngilizlerin haberli olabileceğini ve bunların esas amacının, TBMM üzerinde etkide bulunmak olduğunu, Meclisin bu mektuba ilgisiz şekilde yanıt vermesi gerektiğini söylemiştir. Bu şekilde

⁵⁷ TBMM GCZ, C.II, s.525-526.

bir yanıt, Meclisin Osmanlı hanedanına karşı tutumuna da açıklık kazandıracak, böylece Abdülmecit öncülüğünde Anadolu'ya geçmeyi planlayan Osmanlı hanedanının ümidi kırılmış olacaktı⁵⁸.

Sonuç

Hanedanlık mensuplarının Kemalist hareketle ilişkisi ve Ankara ile teşriki mesaide bulunma girişimi veya daveti ilk bakışta gerçekten önemli gibi görünmektedir. Ancak işin aslına bakılırsa bu girişimlerin içinde başka etkenlerin de olduğu anlaşılmaktadır. Bazıları, Kemal Atatürk'ün, TBMM kurulurken Veliht Abdülmecit'in şahsiyetinden faydalanmak istemiş olduğunu belirtirler. Bazı yazarlar ise Ankara'ya gelirse Abdülmecit'e "Halife'nin Vekili" denecek, belki de Saltanatı ilân edilecekti. Belki bütün bu etkenlerin de etkisiyle 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi içinde İstanbul ile uzlaşma yanlısı bir oluşum ortaya çıkmıştı. Ancak Mustafa Kemal, 24 Nisan tarihli Meclis'in ikinci toplantısında "hükûmet teşkili" için hazırladığı bir kanun teklifinde, "geçici kaydıyla da olsa bir hükûmet başkanı tanımak veya padişah kaymakamı ihdas etmek caiz değildir" diyordu. Yani, TBMM'nin açılmasından itibaren Osmanlı hanedanı safdışı bırakılmak istenmiştir.

Ancak, TBMM'nin otoritesine karşı İstanbul Hükûmeti ve Osmanlı Padişahı tarafından tertip edilen dinsel nitelikli isyan ve ayaklanmalar, Kemalist Ankara'nın Osmanlı soyundan ve Halife'nin manevî gücünden yararlanma yoluna gitmesine neden olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından sonra Anadolu'da ortaya çıkan kargaşa Ankara'nın Osmanlı hanedanına bakış açısında önemli değişimler olmasına neden olmuştur. Bu kargaşa Kemalist hareketi bir kardeş kavgası ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu kavganın temel nedeni ise İstanbul'daki Padişah ve Onun şeyhülislâmının Kemalist hareket aleyhinde verdiği yıpratıcı fetvalar olarak görülmektedir. İşte bunu bertaraf etmek için ruhanî ve cismanî bir saygınlığı olan saygın bir şahsiyetin Ankara'da bulunması zorunlu olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bunu ilk etapta yapabilecek şahsiyet ise Damat Fe-

⁵⁸ A.g.z., C.II, s.525-527.

rit karşıtı tutumuyla tanınmış ve Vahdettin karşıtı tavırları kamuoyuna yansımış olan "kararsız" Veliht Abdülmecit Efendi olabilirdi.

Sonuç olarak, Mütareke döneminde hiçbir Osmanlı hanedanlık mensubu Kurtuluş Savaşı yanında yer almadığı gibi, vatansever bir davranış içinde de bulunmamıştır. Veliht Abdülmecit, Mehmet Vahdettin ve Damat Ferit ile mücadelesi için Kemalist hareketi kullanmaya, Atatürk de, Veliht ile Damat ve Padişah arasındaki bu gerginlikten yararlanmaya çalışmıştır. Bu hareketiyle Atatürk, hem Osmanlı Sarayı içinde bir çatlak açmaya, hem de Anadolu halkı için manevî bir dayanak bulmaya çalışmıştır. Ancak Veliht'ın kararsız ve güvenilmez hareketleri nedeniyle bu gayretinden vazgeçmiş, Onun yerine Şeyh Sünuşî'nin manevî misyonunu koymuş, bu misyonu savaşın sonuna kadar devam ettirmiştir. Atatürk ile Veliht arasındaki bu gayri-resmî ilişkiler, zamanında kamuoyuna yansımış, başta İngilizler olmak üzere, İtilâf güçleri tarafından dikkatle izlenmiştir. Bu nedenle, Osmanlı hanedanının geleceği konusundaki karar, savaş sonrasına bırakılmıştır.